

კალმასობა.

მ ჯთუ-
ი წლებს
ქთელი

Handwritten signature

ვინა. არცარა ჩვენ წინაპართა იცოდნენ რა. ითანე ხელა-შვილი. ამ ქვეყანას რაც გაეწყობოდა, ისინივე გვეჯობდნენ ჩვენ საქმიოთაც და ვაყვაცობითაც. კალმასობა

38596

ხალხი, რომელიც ძალადის ნიჭიერებით არის შემკული, რომელსაც ისტორიულის ცხოვრებით უცხოვრობს, და მრავალი განსაცდელი გამოუტყდა, ის ხალხი უბედურების უამრავს აღმოიჩინეს ნების და ხსიათის ძალსა. ასე დაუწყებია ბუნებასა და ამის მაგალითებს უნებს თვით ისტორიაცა.

ამგვარ ხალხთა შორის უნდა შეირიცხოს ჩვენი ქვეყანა. მერის საუკუნით საქართველო დაუცხრომელს ურკაშია. მონგოლთა შემდეგ იმის აშოეთებენ თურქნი, სპარსნი და ლეკნი. ის იგლიჯება სამსამეფოდ და ხუთის სამთავროდ, რომელთა შორის სუსტდება კავშირი. უშირველესი მასწავ შემოქართლი ანუ სათაბაგო სრულყოფით: წაგვერთმეგა, ასტუდება შინაური აღრეულობა, ერთი-ერთმან ისტორიობა, ტყვეთა ტაცება და გასუიდეგა. ადამიანის მოსაყრებით, საქართველოს ბოლო უნდა მოდებოდა: შესანიშნავი კერძობითი პირონი უნდა განწვლილებულიყვნენ; მთელს ხალხს დაეკარგა სულის ძალა; სარწმუნოებ უერყეულიყო; მიდრეკილება სწავლისადმი გამჭრადიყო; სიტყვიერება სრულებით დატყმულიყო. მაგრამ არა,—

შეიძლება მოყვარობა და სულის სიმტკიცე ძველადგანვე შე-
ჩვენის ტომის უზირეულებს ღირსებასა, და ეს იყო
რომ ამერ-იმერნი არას დროს არა ვის არ დაჰმონებდნენ.
მტკიცნი მრავალ-ჯერ სძლევედნენ და დაიჭერდნენ საქართვე-
ლსა, მაგრამ სანგრძლივსა აქ დაიუფნებნენ ვერა ჰბედავდნენ, რადგან
არ კარგად იცოდნენ, რომ ქართველნი განტოლვილნი მთების სი-
ბერებში, მოსვენებას არ მისცემდნენ იმთა. თუმცა ჩვენი ქვეყანა
განასვენელთ მუხვიდმოტე და მეთვრამეტე საუკუნეებში აურაცხელს
ეღვრულებას მიეცემა, ვინამც წარსულს საუკუნოებში, მაგრამ ამა-
თანავე ის აღმოჩენს მრავალთა სამაგალითო ღირსებათა. აღმო-
ჩენილნი იმდროისა წარხინებულნი მეომარნი, შესანიშნავი მწერალნი,
და მიმზიდარობა სიტყვიერებისადმი. საწმენობა შეურყეველად
სუთვეს. მთელი ტომი-თავად აზნაურობა და დაბალი ხალხი არ
დაუვარდებან ერთი-ერთმანეთსა ბრძოლასში მამულისათვის. ისინი
არაწმენებულნი არიან, რომ სასიკვდილოდ იღვწიან, მაგრამ სასო-
სარგებლოდ არ მიეცემა. ისინი გვიჩვენებენ ნამდვილს ახლებ-
სა და სასწაულებრივთა საქმეთა; ისინი გაკვირებაში მოიყვანენ
მტერთა და ევროპეელთა, რომელთაც საკუთარის თვლით უნა-
ხვოთ იმთი მოღვაწეობა. გიორგი XI, ქართლის ბატონი, მიწვევის
რომ ებრძოდა აგვანის ტანში, ერთი დედაკაცი, რომელმაც ქრმის
სიკვდილი იხლევა 80 აგვანთ მოკვლით საკუთარის ხელით, ამთი
საქმეები აგვიწერა ერთმა იესუიტმა კრუსინსკიმ, აგრეთვე ევროპის
ავტორთა დაგვიტეოს ცნობანი შემდეგთა ახლებთანა პირთა ზედა;
გიორგი სააკაძესედ და იმის შვილსედ, თეიმურაზ მეორესედ და
იწავლი მეორესედ. ვის არ მოსმენია, რა სიტყვა წარმოსთქვა
ქრდილის დიდმა? შესანიშნავი პირი ამ დროისა ერთი მე ვარა,
მეორე იწავლიო. თვით რუსეთის იმპერატორიცა ეკატერინე მეორე
სასაოცარ მეომარ პირად წარმოადგენს იმას მიწერ-მოწერაში ვო-
ლტერთან. ვის არ ამოუგოთხავს, რომ უზარსთა და რსმალთაგან
რავალი იყო წოდებული „ამბებულ ლომად,“ რომ შავ-ნადირის სი-

კვდილის შემდეგ შიშობდენ, სხარსეთის ტახტი ირაკლიმ წით-
ჭირაოს? რამდენჯერ მომხდარა, რომ 2000 ქართველთ წლებს
20,000 მტერი სრულებით უძლევათ? სარწმუნოება?... მთელი გ-
უნა იყო განცვიფრებულ ჩვენ წინაშართ სიმტკიცითა სჯულზედ და
და დაცვითა თვისის აღსარებისა. მოვიგონათ, რომ უზირველეს
რუსეთის მღვდელ-მთავარი, მოსკოვისა მიტროპოლიტი ფილარე-
ტი, რუსეთის მართლ-მადიდებლობის დასამტკიცებულად უჩვენებ-
ჩვენს ეკლესიასა, რომელიც შეურყეველად ჭებესო მეოთხის სა-
უგუნით. როდესაც ვი უჯვროება რამ შემოერეულა ქართულს
ეკლესიაში ანუ წნობითს-წესდებულებაში, ყოველთვის მეფენ
მოიწვევდნენ კრებათა, და აღმჭსოცადენ უწესობათა. უგანსგე-
ლი კრება იყო ირაკლის დროს. ვერც მეცადინეობა მაჭმადიან-
თა, ვერც მეცადინეობა კათოლიკთა, ვერ შეიძლებდნენ ჩვენის სა-
რწმუნოების შერყევასა. ფრანცუზის მწერალი შარდენ გვიამბობს
რომ როდესაც ვი სხარსნი ხელ-ყოფდნენ მეხეთის შეხებასა ტფი-
ლასში, იმათ ქვებით თურმე ამოჭსოცდნენ ქალაქის მცხოვრებნი
მოკიხსენათ, როგორ განსდევნეს საქართველოდამ თეიმურაზის
დროს კათოლიკოსი ანტონი I, როდესაც იმას დასწამეს კათოლიკოს
აღსარების მიღება. არა რაი შევიწროება არ შეაყენებდა ქართველ-
თა, რომ მზრუნველობა არ ექნებიათ თავიანთ მონასტრებისათვის
პალესტინაში და საბერძნეთში. ჩვენნი მამანი და დედანი, იარაღით
ხელში, დაუფრებლავ შესარულებდნენ თავიანთ მოგზაურობასა იე-
რუსალიმს, მაშინ როდესაც ევროპიელთ ქრისტიანნი დიდად ში-
შობდნენ მისვლას-მოსვლასა. სჯულისათვის მრავალთ ქართველთ მო-
უთმენათ ტანჯვანი, რომელნიც ედრთან პირველ საუგუნეთ ქრის-
ტიანეთ წამებათა. მოვიგონათ კასთ-დედოფლის ქეთევანის სიკვდი-
ლი სხარსეთში. დაუჯვრებელი იქნებოდა იმისი ტანჯვა, რომ თვით
კათოლიკეთ მისსიონერთ თვალ-წინ არ მომხდარიყო და იმათვე და-
წვლილებით არ აეწერათ. იმ დროსვე შეიარცხნენ მოსავთა შორის

აწილ და ლუარსაზ, თავადნი—ბიძინა ჩოლანაშვილი, ელიზ-
ბას შალვა ქსნის ერისთავის შვილები.

ღელვით სავსე ცხოვრებაში ვერ განაქარვავ ქართველებში ცნობი-
ლ და სწავლის-მოყვარებას. ვიცი რომ ვატივისცემა და შემწეობა მია-
ქვს ირაკლიმ, გიორგიმ და სოლომონ შირველმა, ბატონი-შვილთა
და თავად-აზნაურთა ევროპის მეცნიერთა გულდენშტეტსა და რეი-
კესა, რომელნიც ვაკვასიის აღსაწევად იყვნენ წარმოგზავნილნი. ვი-
ცი რომ, რა მიწერ-მოწერა ჭქონდათ იმათთანა, რა გვარად ჰსარგებლ-
დნენ იმათის ცოდნითა, რომელ მოიწვევდნენ, რომ ჩვენს ქვეყანაში
დასასწავლებელი იყვნენ! თვითიუფლს მოგვსძენია, რა ვატივს უჩვენებდნენ
საქართველოში მყოფთა ვატივთა, რომელთაგანაც მიიღებდნენ, რომ-
ელთაგანაც ნასწავლთა ექიმებთაგან სასარგებლო სამსახურსა და აგ-
რეთვე მეცნიერებრივსა ხელთ-მძღვანელობასა. ქართველებს ჭქონდათ
ვატივთა შიგნითი ტიფლისში, თელავში და დიდს მონასტრებში.
ჩვენ ყოველთ ვიცი, რა იყო თელავის სემინარია, დაფუძნებული ან-
ტონი შირველის დროს, გაიღო თავაშვილისაგან, ან ვინ იყო და-
ვით რეკტორი. ამ სასწავლებლებში მიიღეს მრავალთა თავად-აზნაურ-
თა და სამღვდელთა საღმრთო და საერო სწავლა. ვიცი რომ რადენ-
იმე გვამნი, რომელთაც სამხედრო და არტილერიის სწავლა მიიღეს
არსეთში, და იმათის შემწეობით ირაკლიმ დაფუძნა სამხედრო ხე-
ლოვნება და არტილერია. ერთმა ისწავლა თვით ანგლიაში: ეს იყო
ვატივ ვახტანგ მეფის შვილი; პეტრე დიდის დროს არსეთის არ-
ტილერიის თავი იყო ჩვენი მეფის აწილის შვილი. თვით რსმა-
ლების ძეგლი და დაფუძნებული იყო ქართველი, რომლისაც ვატივი
ჩვენ არ ვიცი. იყვნენ იმისთანანიცა, რომელთაც ცოდნის შესა-
სრულებლად მიმოიარეს მთელი ევროპა და უგუქტკვის შემდეგ შრომა
დასდეს სასარგებლოდ ჩვენის სიტუაციებასა. ზოგნი იმათგანი ჩვენ
ქიერ ცნობილ არიან. ისინი მიიღებდნენ მონაწილეობასა ბრძოლებში
და ამ ბრძოლათა თვითანვე აღწერდნენ. აი გამოჩენილნი იმათ შო-
რის: ფარსადან გიორგიჯანიძე, სეხნია ჩხეიძე, ვაჟენა რაჭბელაძე,

ომან ხერხეულიძე. ამ მწერალთ შრომები დაბეჭდილება ქართულათა და ძრანცუხულათა. იმათ თქმულებაში გამოქვეყნებულ განუსაზღვრებელი სიუვარული მამულისადმი და მინდობილება სეციურის მთავრეულობისადმი. ისეთნი მწერალნიც აღმობრწყინდენ, რომელთაც აღმოჩინეს უზირეულისი ნიჭიერება და ვრცელი მეცნიერება, რომელთა შორის ზოგიერთთ მოიხუკეს კერძოული მნიშვნელობა იგინი არიან—ვასტანგ VI, ვასუშტი, ანტონ I, არხიპისეკობსი გაიოზ, ტიმოთე გაბა-შვილი ქართლის მღვდელ-მთავარი, საბა ორბელიანი, ბესიკი გაბაშვილი. ჩვენ ყველამ ვიცით, რა შრომა არის ვასტანგის „ქართლის-ცხოვრება“ და მისი „სჯული“, ვასუშტის „გეოგრაფია“ და კერძოობითნი მოთხრობანი საქართველო-მეორეთის სამეფოებზედ და სამთავროებზედ, ანტონის მსოფლიო საგნების განმარტებანი და თარგმნილებანი რუსულთ და ლათინურთ, ტიმოთეს მოგზაურობა ჰალესტინაში, გაიოზის მრავალი თარგმნილებანი, საბას ზროზა, ლექსნი და ჩინებული ლექსიკონი, და ბესიკის მშვენიერი ლექსები, და აღ განვრცოვებულნი ხალხში. განმეორებით ვიტყვი, რომ ამ მწერლებზედა ჩვენ ყოველთა გვაქვს ცნობა. მაგრამ იყო ერთი ვაცი, რომელიც უზირეულისისავე ნიჭით იყო შემკობილი, რომელთაც მოხსენებულნი მეცნიერნი, და რომელთაც დაგვიტყვა ისეთი თხზულება, რომ ამ გვარი ჯერ საქართველოს არა ჰქონია. ჩვენ ვანობთ იოანე ბატონიშვილზედ და იმის „კალმასობაზედ.“

იოანე იყო ძე უკანასკნელის ქართლის-ვასეთის მეფის გიორგისა და იმისი ზირეულის მეუღლისა, ქეთევან ანდრონიკაშვილის ასულისა. იოანე დაიბადა 1772 წელსა. ის იყო რვის წლისა, რომელსაც მოუკვდა დედა. მთელი იოანეს ცხოვრება იყოფა ორ ნაწილად: ზირეული განატარა სამშობლოში, მეორე რუსეთში. საქართველოში იოანეს არა ჰქონია მოსვენება დაუცხრომელთ ომიანობათაგამო. ოსმალნი, სპარსნი და ლეკნი აუწერელის მტრობით იყვნენ მოძღვარნი ჩვენზედა. საქართველოში აღარ იყო დაშთენილი არც

ერთი კუთხე, რომ ლეკების გროვს არ ყოფილიყო. იმათ იცოდნენ ყოველი ადგილის მდებარება და ყოველი გზები; გამოიღებდა რა ტყე ფოთოლსა, ისინი ჩამოიპარებოდნენ დაღისტნით და ახალციხის მხრით და დაქუჩდნენ აქა-იქა. ჩვენ წინაშართ დიად დიდი სიფრთხილე ეძრათათ. ჩვენდა სანუგეშოდ უნდა ვსთქვათ, რომ მთელი ხალხნი—დიდნი და მცირენი მღვიმარეთ იყვნენ. თვით ბატონიშვილები, მანამდისინ განსუთქილება არ ჩამოუვარდათ, მაგალითს უჩვენებდნენ ტახტსა და მამულის ერთგულებასი. ბატონიშვილებთა შორის ზირკულთაგანი იყო იოანე. აი შემოკლებით სწამეები, რომელშია ის აღმოჩნდა ისტორიულ ზირად. იმერეთში დავით ებრძოდა სოლომონს, და უკანასკნელმა მოითხოვა ამერთაგან შემწყობა. ეს იყო 1790 წელსა; იქ წარიგზავნა არტილერიით იოანე, რომელმაც დაამშვიდა აღელვებული მხარე და სრული წარმატება მოიპოვა. 1795 წ. ტფილისის აღების დროს აღა-მაჭმად ხანისაგან, იოანე ახოვანად ეგება ახანობთან სპარსთა და შეაყენა იგინი. ამითი იოანემ მიაგო ირაკლის შემთხვევა ქალაქით ვასკლისათვის. ტფილისით სპარსთა გუნდი განიგზავნენ ქართლის ასახსრებლად და აქ ლამის-ყინას იოანემ განჭოვანტა და უგუჟტია. 1796 წ. როდესაც ოძარ-ხან, ნურალის შვილი და მეძვიდრე, ავარიის ხანი დაეცა შილდასა ლეკის ჯარითა, იოანემ დასშო სიმაგრე და იმულებულყო ოძარხანის დაშქრის უგუჟტევა. 1798 წ. იოანე დირბში დაესხმის ლეკთა, მოჭსრავს იმათ სრულებით და მოუკლავს წარჩინებულს ბეღადს აღი-ფოლადსა. იმავე წელსა, გიორგი მეფის ბრძანებით; იოანე დავითითურთ განემგზავრებიან ყარსისაკენ 2000-ს კაციითა, მოახსრებენ ყიზილ-ჩახანის გარეშე-ადგილთა და ნატყუკეებით მოიჭრვიან სამშობლას. 1799 წ. იოანე და ბაგრატ კახეთის წყობათა და 600 ორსის სალდათითა სძლევენ ნიანურაში ოძარ-ხანსა და იმისს 10,000 მეომართა. იმავე წელს იოანე და ბაგრატ იორის ზირსედ ეჭისის ზარბაზნითა და 2000 კაციითა, რომელნიც იყვნენ შემდგარნი კახთა და თუშთაგან, შეჭმურვენ 12,000 ლეკთა წინა-

მძღომელობასა ქვეშე ომარისაჲე, რომელსაც მიემსრება ალექსანდრე ბატონიშვილი; ომარისანი დაიკადება. იმპერატორი ჰაკლე, რომელსაჲე წარგზავნილ იქმნა ორი ნატყევეი დროშა, დაჯილდოების ორთაჲე ძმთა, იოანეს და ბაგრატს, წმინდის იოანეს კამანდროის ორდენითა. 1800 წ. ოდეს გიორგი მეფე მიიტყვებს და იმის მადგერ ჰატრონობა მიეტყმა დავითსა, იმისი ბიძები, იულან და ვასტანგ გულნაკლულნი ამ განკარგულებით განიკლტვიან მთებში და აღძრვენ კავკასიელთა. იმათ დამშვიდებს იოანე.

იოანე იყო 28 წლისა, რომელსაც მოუკვდა ძამა. 9-ს მარტსა 1801 წ. ბატონიშვილი — იოანე, ბაგრატ და მიხეილ განემზადების ტურქეთში, თან-ხლებულნი წარდენთაჲე თავად-ახნაურთა და მოსკელთა მხლელად მოზდოვში სცნობენ ჰაკლე იმპერატორის სიკუდილსა. იოანეს ესვა ცოლად ქეთევან, ასული ზურაბ წერეთლისა, რომელიც დიდ გამორჩენილი კაცი იყო იმერთა სამეფოში. იოანემ დაჴყო რუსეთში 38 წელი და გარდაიცვალა 15-ს თებერვალს, 1839 წ. 67-ის წლისა, იმან დასტოვა ერთი ვაჟი გრიგოლ, რომელიც შეუუღლა ბარბარე ბუგრინსკისა და რომელსაც დაშთა ქალ-ვაჟი: იოანე და ქეთევან. იოანე სცხოვრებს პეტერბურგში: ქეთევან ჴყავს სქაწოკელთა თავადს სუმბათა-შვილსა.

ხანგრძლივი იოანე ბატონიშვილის ცხოვრება რუსეთში არ იყო უჭმი. იმან შეისრულა რატი სწავლა აკლდა და აღმოჩნდა მეცნიერ კაცად. იოანემ დაგვიტოვა, როგორათაც შემოდ ესთქვით, შესანიშნავი თხუზულება, რომელსაც ეწოდება „კალმასობა“ — (კალმასობა ჴნიშნავს პურისა და ღვინის მოთხროვნასა მონასტროსათვის კალოხბას და ოთველში) რომელიც განიყოება ორ წიგნად.

ჩვენ ხელშია მხლელად პირველი წიგნი, თითქმის ოთხსისის სრულით ფურცლით შემდგარი, რომელიც შეიცავს მთელს მეოთხმეტის საუკუნის ამიერთა ქვეყნის გამოსატყულებასა და მსოფლიო მეცნიერებათა.

„კალმასობაში“ თავდა-პირველადეუ, ესე იგი 1798 წ. აგტორს

გამოჭყავს საკალმასოდ ქვაბთა-სევის მონასტრის იზოდაკვანი იოანე ხელაშვილი. ხელა-შვილი შეუდგება ამ საქმესა თავისს წინამძღვრის დროითეოს ფიცხელაურის ბძნებითა, რომელიც შემდეგ იყო აწი-
პნისკონოსად და რომელზედაც მოჭსმენა თვითოეულს ქართელსა. იოანე ხელა-შვილმა მიიღო სწავლა თელავის სემენარიაში, სადაც მიბარებულ იქმნა თვით იოანე ბატონი-შვილისაგან და რუსული ენაც იცოდა, რადგან რუსეთში დაჭყო მრავალი წელი. ის იყო აზნაურთაგანი, ქიზიყის მხარიდგან, სოფლით ვაჭირით. განემგზავრება რა გორისკენ, იზოდაკვანი მღვესის მინდორში შეჭსკდება ერთს გორის მცხოვრებთაგანსა, ზურაბ ლამბაძა-შვილსა და ეს ორნი ზირნი ერთი-მეორეს აღარ მოჭსმორდებიან. ზურაბ აწის დაღლსასიამოვნო მოუხარა და საკვირველი ოსუნჯი. იოანე და ზურაბ მოივლიან მთელს ქართლსა: აქედგან წაკლენ კახეთს, ქიზიყს და შემდეგ მიჭმართენ სომხეთისაკენ, საიდანაც უკუიქცევიან ტფილისში. აი სოფლები, სადაც ჩვენნი მკალმასენი შეკლენ: ხიდის-თავი, სკრა, ხვედურეთი, ქარელი, ჭალა, ხაშური, სურამი, მაგინი, რუისი, გორი, ცხინვალი, მკვარისხევი, ჭალა, მუხრანის, მცხეთა, მარტყოფი, ხაშვი, თელავი, ლალისუფრი, ალვანი, ენისელი, საბუე, შილდა, ყვარელი, ფაშანი, ველისციხე, გურჯაანი, ზირკოვი, კარდანასი, ვაჭირი, სიღნაღი, მანავი, ყარაბუღასი, ნორიო, მარაბდა, საბოკურო, ბორჩალო, ახტალა, მისხანი, სანანის, ასოფათა, სადასლე, ყულარი, ბაიდარი, დემურჩასალი, ვაშლოვანი, ტფილისი. ამ მოგზაურობაში იოანე ხელა-შვილი ხშირად გამოგვიხატავს ადგილობრივთა მდებარებათა, იმათის მცენარების თვისებათა, ალგვიწერს სხვა და სხვა შენობათა: ვრცლად გვიანბნებს ტფილისზედ და მცხეთაზედ; გავგაცნობს ხალხის ხასიათსა და ჩვეულებათა. ჩვენ დაღლ ადვილად მივჭსდებით — სად აწის ხელაშვილი და ვის კმუსაიფება, მივჭსდებით, რომ აი ეს აწის ქართლელი, ეს კახელი, ეს ქიზიყელი და ეს თუმი ანუ ფშაველი; ამას ცხოველად გვიანბნენ იმათის ენის გამოთქმა და საუბარი, მიხვრა-მოხვრა და ზნეობითნი თვისებანი.

თითქმის არ არის არც ერთი იმ მხარეთ გვარნი, არც ერთი შესანიშნავი მეთვრამეტის საუკუნის პირი, რომ არ იყოს გამოყვანილი. „კალმასობაში“ ხშირად არიან ნახევენები გვართა შთამომავლობა და იმათი ისტორიული სამსახური, ადგილი იმათის ცხოვრებისა, და იმათი სასაფლავები. აი რა პირნი არიან გამოყვანილნი: მღვდელი გომარბიძე, ვილაც ანდრია სალასი, გიორგი და ნიკოლოზ ციციმ-ვილები (ნიკოლოზ თელავის სემენარიაში იყო ნასწაველი), ლევან აბაშიძე და ზაზუნა ორჯონიძეძე, მამუკა ხიდიბეგი-შვილი, ქაინასრა მურვანი-შვილი, მიძნაში-ამირეჯობი, მიტოზნოლიტი მროველი, მამაცა-შვილები, მანაბლები, გიორგი და გოდა ამილახვრები, გიორგი ქსნის-ერიხთავეები იოანე მურვანბატონი, ზაალ ზურაბა-შვილი, რუსთველი, ნათლის-მცემლის უდაბნოს წინამძღვარი, დავით რეკტორი ალექსიძე, ქაინასრა ჩოლოყა-შვილი, იოანე ჯიმშერი-შვილი, ცისკარა-შვილი, გიორგი ავალი-შვილი, დიდოს მოურავი დიმიტრი, მღვდელი ზაქარია ლალის ხანი-შვილი, ნოდარიახები, ელეფთერ მოსელე, სულხან მდივანბეგი, ზაქარია ანდრონიკა-შვილი, ხენია ერასტი-შვილი, ანჯოჭ ბებურბი-შვილი, ხელა-შვილები, დოსთეოს ფიცხელაური, ბოდბელი ნინო წმინდელი, არსენ ტფილელი, ეკატერინე ყაფლანი-შვილის ქალი, ჩოლოყა-შვილის ცოლი, მღვდელი პეტრე ლარძე, ირაკლი მეფის მასხარა ოთარია ნორიელი, მღვდელი ქრისტესია კეყერა-შვილი, რომელსაც მოკვლეო ეგვიპტეი, იერუსალიმი და რომოსი, იარაღი შანშია-შვილი, ზაალ ორბელიანი, ნიკოლოზ ორბელიანი, ჩესტია ბაზიერთუხუცესი, მღვდელი ცოფურა-შვილი, ანტალის ეპისკოპოსი იოაკიძე, სოლომონ არღუთაშვილი, ასლან ორბელიანი, მღვდელი იოანე კალაუბნელი, ომან ხერხეულიძე, თამაზ ორბელიანი და იასტოსი, გონსტანტინე მურვანბატონი, აარონ და სოლომონ ალექსიძეები, ვილაც მეცნიერი პრუსიელი იოსებ ავაკლევიჩი, ტფილისის პატრი ანდრია ხან-დახან ერთნი და იგინივე გამოჩენილნი პირნი შეგვხვდებიან რამდენჯერმე სხვა-და-სხვა ადგილს. „კალმასობაში“ გაიცნობთ მამინდელი

შესანიშნავთ ეჭიმებთ: იოანე ყაჩაღი და თათულას, აგრეთვე იმათის ეჭიმობის თვისებათა; გაიცინობთ განთქმულთ მოღვაწესთა და მესაკრავეთა: ალავერდისა და საათლამაშისა, აგრეთვე საეკლესიო მგალობელისა ლეონტი სალაღა-შვილისა; შეიტყობთ, სად იყო სასწავლებლები და რა იყო ან რაგვარად იყო დაფუძნებული თელავის სემინარია, რა სასიათის და ცოდნის კაცი იყო დავით რეპტორი. ამ შეკლასში თვით იოანე სელა-შვილი გამოსცდის ეგზემენით მოსწავლეთა, რამდენთაჲ გარეშე პირთ დასწრებით. „კალმასობაში“ ამოვიკითხავთ—რა გვარნი ცხოვრება ჰქონდათ ქართველთ ბერებთა, რა შემოსავალი ან რა მამული ეკუთვნოდათ მონასტრებსა.—საუბარნი იოანე სელა-შვილისა საკსკა ზნეობითის აზრებითა. „მისი ქადაგებაჲეი შეიცავს ისტორიულთა და პოლიტიკურთა სწავლათა. ერთს დროს დაიწიებს ლაშქარსა აღზდასედ და იმის საჭიროებასედ, მეორე დროს იტყვის ბატონ-ყმობასედ—რა გვარნი ერთგულებს ჰქმართებთ ყმათა იმათ ბატონთადმი, როგორ უნდა გურობოდნენ მებატონენი ყმათა და რა მზრუნველობას უნდა მიაგებდნენ იმათ. იოანე გვიანობს, როგორ იყვნენ ერთი-ერთმანეთთანა ქართველნი და სომეხნი, რა მიზეზი იყო იმათის განხეთქილებისა, რაში მდგომარეობდა ქართველთ-სომეხთ საწმინდოებრივი ცელილებანი, და ან თვით იმას რა აზრი აქვს ამ საგანსედ. ერთის სიტყვით, ჩვენ ვხედავთ „კალმასობით“, რა საჩისხსედ იდგა ზნეობა და ცოდნა ჩვენთა წინაპართა. იოანე ახსად არ ჰქმიობს სიმართლის და ჭეშმარიტების წარმოთქმასა. რასაკვირველია, ამას ბერი არ მოუწონებს, მიზეზიც ეს არის, რომ უბედური იზოლიაკვანი მოითმენს ხან შეურაცხებასა, ხან განდეგნასა, ხან ცემასა; მაგრამ ბერი არაოდეს არ მიეცემა სასწავლებლთა და არც დასცხრება. „კალმასობაში“ არიან წარმოდგენილნი—მეფე ირაკლი, იმისი სასიათი და ცხოვრება, იმისი შვილები და შვილის-შვილები: გიორგი, იულიონ, თეიმურაზ, ვახტანგ, ალექსანდრე, დავით; იოანე და ბაგრატ; არიან ხანობანი მამინდელი ბრძოლანი ოსმალებთან, სპარსებთან და ლე-

კებთან: სად რა ბრძოლა მოხდა, რა გვარად იყო სჯექე, როგორ
გათავდა, ან ვინ იყვნენ წინამძღობი და მონაწილენი, რა იყო ხალ-
ხის განსჯა იმაზედა. აქ სედავთ მოხუციეთა, მოუწყებთა, მდივანბე-
გებთა, ეშვანბაშთა, სარდალთა. აქ შეჭნულებით ბაბაშ ვეზირიძესა,
რომელმაც დიდი სამსახური მიაგო ირაკლესა დესპანობით ანუ ელ-
ხობით სპარსეთის შაჰ-ქარემხანთან და ოსმალეთში; შესხულებით გარ-
სეგან ჭკუჭკამეს და იმის ამხანაგთ დავით ჯიმიერიძეილს, გიორგი
ავალიძეილს, ელიაზარ ფაღვანდიძეილს და იმათ თარჯიმანს სურგი
ლამჭირიძეილს, რომელნიც რუსეთს გაიგზავნენ მოციქულებათა: თქვენ
იცით, რა რჩევა იყო ამ სავანზედ სასახლეში, რა ინსტრუქცია მი-
ეცემათ დესპანთა და რას შეიცავდა ტრანკლათი, საქართველად რომ
წინა-დაუდო რუსეთის მმართველობასა. თქვენ დაესწრობით გიორ-
გის ტახტზედ ასვლასა, იმის შემდეგ დავითის მოადგილეობასა.
თქვენ სწუხართ და გულ-მტკივნეულობას გრძნობთ, როდესაც ჭხე-
დავთ ბატონი-შვილებს დაუმშვიდებელს განხეთქილებასა ერთი-მე-
ორესთანა და ამ შემთხვევისაგანთ საქართველს ჭმუნვასა; თქვენ
წარმოადგენთ ჩვენის ქვეყნის ძველსა აღუკავებსა და შემძლებელ-
ბასა, ოდესაც იგი კასპიის ზღვით ვიდრე შავ ზღვამდე, კავკასიის
ქედით ვიდრე სპარსეთის სამზღვრამდე ერთს მჭიდროდ დამყარე-
ბულს სამეთესს შეადგენდა. შემდეგ თქვენ მოიგონებთ — ეს მშენი-
ერი სამეთეს როგორ ცოტ-ცოტად იგლიჯება და ირღვევა; თქვენ
ჭნუგეშობთ მსოფლად იმით, რომ ამერ-იმერნი არა ჭკარვავენ არც
თავისს სასიათის ძაღსა, არც მიდრეკილებასა მეცნიერებისადმი, არც
სარწმუნოებრივსა და ზნეობითსა სიმტკიცესა; თქვენ გესწებათ
გული, როდესაც ჭხედავთ ბრწყინვალე პირთა, რომელნიც მამულის
სიყვარულითა, სამხედრო აზრებებითა და ყოველგვართ მოღვაწეობი-
თა განაწვიფებენ აზიისა თუ ევროპიისა ძეგლებელთა და ხალხთა...

„კალმასობა“ დიად შესანიშნავია მსოფლიო სწავლათა განმარ-
ტებითა. ზემოდ ვსთქვით, რომ არ არის თითქმის მეცნიერება, რო-
მელსაც არ შეეხებოდეს ირანუ. უჩვენათ შემოკლებით თვითოეუ-

ღის შეცვა; შექმნა ჭკეუნი, ღმერთი და იმის თვისებები, საღმრ-
თო-წერილი რადენ ნაწილად განიყოფება; იმისნი მწერალნი: წინა-
სწარმეტყველნი, მოციქულნი, ძველი აღთქმა, ათი მცნება, სახლი
მცნება, ცხრა ნეტარება, შეიდი საიდუმლო, ანგელოზნი, მათნი მო-
ვლუობანი და ხარისხნი, ეშმაკნი, ხატნი, მიწეზი მათის გარდამო-
ყრისა... მნიშვნელობა თეოლოგიისა, ბუნებითი ღვთის მეთყველება,
კაცი რისგან და რამდენთ ნაწილთაგან არის შედგარა, სული, თვი-
სებანი, სუთი გრძნობა, აღბეჭდილებანი ნერვებთაგან, მოქმედება სუ-
ლისა, სმენა, შეთანხმწერება საგანთა, გულის-ხმისყოფა და მგრძნო-
ბელობა, სჯა, მილოლოვა, გამოსატყლება საგანთა, გონება, მესხი-
ერება, ნება, ძალი, ჩუულებანი, გკამის მოძრავობა, სულის მოქმედე-
ბითა, იდეა წხეობრივთა მოქმედებთა... საწმინტობანი: სომეხნი
და იმათი აღსარება, დრო იმათის განტოლოვისა, საგანი განსეთქი-
ლებისა, განსხვავება მარხვაში, თვითოეული მარხვანი, ისტორია
მარხვათა, ზირველად რადის არიან მოცემულნი, შედგეგ რადის და-
ეწესნენ, კრებანი, რომელნიც უარჯვეს სომეხთა; ერთობა ბუნებისა,
დამტკიცებისა წმინდათა მამათაგან—კათოლიკნი; ლიუტერი და
იმისი აღსარება; რეფორმანტნი, იაკობიტნი, ნესტორიკლნი, თო-
მელნი, სტაროკლნი, ფარისეეკლნი, საღუკეკლნი, მამადი და იმი-
სი ჭსწავლა, განყოფა წარმართთა, ცეცხლის-თაყვანისმცემელნი, ჭე-
შმარბი საწმინტობა, საეკლესიო იერარხია ანუ ხარისხნი: დიაკო-
ნი, მღვდელი, არხიმანდრიტი, ეპისკოპოსი, არხიეპისკოპოსი, მიტ-
როპოლიტი, კათალიკოზი, პატრიარხი; მონაზონობა: მამათ-მონა-
ზონნი და დედათ-მონაზონნი, ძველთა დროთა მონასტრები; რო-
გორ ლოცულობდნენ ბერნი; დაუძინებულნი მონასტრები... მიფო-
ლოგია: იუბიტერი, ნუბტუნი, აზოლანი, მიუხები, დიანა, მინერვა,
მარსი, ვენერა, ვულკანი, ციკლოპნი, ეოლა, ცერერა, ბახუსი, მერ-
კური, ვესტნი, მსოფლიო ღმერთნი, ალფეგორიულნი ღმერთნი,
გმირნი, ჰერსეი, ბელერფონი, გერკულესი, ატლასი, კოსტური, ჰოლ-
ლეკი, იანონ—კოლხიდა, თეზეი, ახილეი... შეიდნი სასწაულნი:

მაკზოლეი, ტაძარი იერუსალიმისა, ტაძარი დანისი, ზღუდე ბაბი-
ლონისა, ტაძარი იუბიტერისა, კოლასი როდოსისა, პირამიდნი და
ლახბირინტი ეგვიპტისა... კოსმოგრაფია: ცა, ატმოსფერა, სამყარო,
მზე, სიმარე, მოძრაობა, მთვარე, ცვლილებანი მთვარისა, სიდიდე,
მოქმედება დედა-მიწაზედ. სხვა-და-სხვა გვარნი ვარსკვლავნი: ჰლანე-
ტა, ურანი, მოძრაენი ჰლანეტნი, კომეტა, მეტალები, ქვეყანა, სივრ-
ცე, ფორმა, მოძრაობა, დაბნელება მზისა და მთვარისა, თორმეტნი
ზოდიაქნი... ქარები: აღმოსავლეთ-ჩრდილოეთისა, წყნარი, ცხელი,
სამუმი, წინათგმნობა ქარისა... მეტალები: სხვა-და-სხვა გვარნი მე-
ტალნი, ისტორია, შემოღება მანათთა, მანათების გამოსატულებანი,
სხვა-და-სხვა გვარნი მანათნი: ქართულნი, რმაულენი, ეფიოპურნი,
ევროპიულნი, რუსულნი, ფილოსოფიური ქა... დრო: წელიწადი,
თთვე, დღე, საათი, უამნი წელიწადისა, დღისა და ღამისა გასწო-
რება, არდადეგი, უდღესნი დღენი და ღამენი, უმცირესნი; რიცხვი
დღეთ წელიწადში, მიზეზი, კალენდრები—იულიანური, გრიგორიან-
ური, რუსული, რლიმზიანა, ებრაჲ, იუბილეი, ინდიკტიონი, ქრონ-
იკონი, ზედნადები, ნიადაგი... მატემატიკა, არითმეტიკა, გეომეტ-
რია, ტრიგონომეტრია, დიფერენცია, უმაღლესი მატემატიკა, ფორ-
ტიფიკაცია, ტაკტიკა, არტილერია, სამხედრო ეიარხნია ანუ წესი...
ძედიცინა: მნიშვნელობა, სხვა-და-სხვა გვარი ეჭიმობა, მიზეზი სნე-
ულებათა: ანატომია, ფიზიოლოგია, პათოლოგია, ტერაპია, მატე-
რია მედიკებისათვის, ფარმაკოპია, აპოტეკა, აკუშერობა, ბოტანიკა, ნა-
ტურალის ისტორია, რიცხვი ვირუტუგთა და ფრინველთა... მისნო-
ბა: მნიშვნელობა, ისტორია, უბედურნი დღენი თთვისა, მნიშვნელობა
თვითთულისა, რაგორ უნდა შეიტყოს გაჟი დაიბადება, თუ ქალი,
წინათ-ცნობა ცუდისა ამინდისა, მნიშვნელობანი სხვა-და-სხვათა მის-
ნურთა ნიშნთა ჭყარში, ბუნებაში, ვირუტუგებში და სხ... გრამმა-
ტიკა ქართული, რამელიც ვრცლად არის დაწერილი... იურისპრუ-
დენცია: დასჯანი საქართუელში, კანტანგის ცვლილებანი, მდივანბე-
გობა, მისნი თვისებანი... ენები: უქსანიშნაკესი ძველი ენები: ბერ-

ძული და ლათინური, ახალთა შორის ფრანციტული, ანგლიური, ნემენცური, ღირსებაანი თვითოეულისა, ძველი მცნების ენა, ახლის მცნების ენა, ბერძული. უძი თარგმნილობისა ებრუაღით ბერძულზედ, რიცხვი მოსეს წიგნთა. უძნელესი ენა: ჩინური, ახბანი, შიმომღები, მწერლობა, ბეჭედა, შემომღები, სარგებლობა, კაღლეგრანფია, სარგებლობა; სელაგნება გამოქანდაკებისა... მუზიკა: ისტორია, სხვა-და-სხვა გვარნი სავარანი, სხვა-და-სხვანი სიმღერანი; ძველი ქართული სავარები, ტანციობა, ისტორია, სარგებლობა, ქართული ნუკვა, ლეკური... ბაზიერობა, თანამდებობა ბაზიერისა, სანადირა ფრინველნი, რაგორ უნდა ნადირობა, სნეულებანი, სანადირა ძაღლები... ჰოუნის: სანადირა ფრინველთა, სელაგნება, სტინი, ხორე; ქართული სტინები, შიარი, ლექსი ჩანრუნაული, (კინეა ჩანრუნაძე), ფისტიაური (რუსთველი რაგორ სწერდა), რეული, შეწობილი, მოკლე შეწობილი, წყობილი, მოკლე წყობილი, მჩხობლელი, მჩხობლელი შიარული, შერეული, ჩანრუნაული, შერეული, ჩანრუნაული, მჩხობლელი, ფისტიაური, ძვანაკრური, ჩანრუნაული, ძვანაკრული, (იამბიკო შემოქმედელისაგან ნათქვამი, ძაჯამთქმული დიდის მეფე თეიმურაზისაგან იამბიკო, ვახტანგ მეფისა და სება რბეფიანისა, ანტონ კათალიკონისა, ირანე ფელაოსონისა და ნიკოლაოს ტფილელისა, კიდურ-წერილი გაიოს აჩქელისა—თყაიშვილისა, პეტრე ღარამისა, ანტონი კათალიკონისა), ტაუი ზმითი (დარეჯან დედოფლისა, გიორგი მეფისა, ქეთევან მეფის სძლისა ენდრინიკაშვილისა, მეფის სოლომონისა, მამია გურიელისა, ჭყონდელისა, დავით აღმაშენებელისა. (ბეჭედი), ამილანგარისა, ესე ოსეს-მისა), ანანთქება (ვახტანგ რბეფიანისა, ჩანრუნაულად ვახტანგ მეფისა), ძეობის სიმღერის ლექსები (მხეცაშუკ მდივანბუგის ნათქვამი ქეთევან ბატონიშვილის ძეობაში, ნანინა, მესტიარული, კაკაშვილისა, განთქმულისა ქართლში, რამელმაც შესახა ირაქლის ქება) სპარსთა ხმები ქართულის ლექსებით (სათლამსხი, ბესარინ გაბაშვილისა, მისივე, ოდეს განიდევნა ქართლით იმე-

რეთს), თეჯნიში, (ბესარიონისაჲ), თანძისა, (ლეონ ბატონიშვილისა), შაირი (ბესარიონისა მზუჭახუკ მდივანბეგზედა)... გეოგრაფიას: მატემატიკური, ფიზიკური, პოლიტიკური, მონარხილი, კერძობითნი გეოგრაფიანი, პორტუგალია, იშპანია, ფრანცია, დიდი ბრეტანია, გოლანდია, გერმანია, ბოგემია, ვენგრია, შვეიცარია, იტალია, შპანის სამთელბოლო, ნეპოლი, სიცილია, პრუსია. თვითოეულის გეოგრაფიას, ისტორიას, მტენარებანი, ხელოვნებანი და სხვანი და სხვანი მნიშვნელობანი ცხორებასა, თავისს შემთხვევათა. ირავლის სასახლეში და დადიანთანს ისეთს გასაოცარის კომიკურის სახითა, რომ შეუძლებელია დავიწყოთ იმისი სიტყვები და საუბარი. ერთის სიტყვით „კაღმასობაში“ არიან მრავალნი ქართველნი დიდის ხელოვნებით გამოსატყუენი, ასე რომ კომიკური მიწრალი აურაცხელს სუჟეტებს ჰპოებს პოქმათა და კომედიანთათვის. თვითოეული პირია სივრცხლით სავსე. ასე გგონიათ, თქვენ თქვენის თვალთ ჰხედავთ, თქვენის პირით ემუსაიფებით და იცით ყოველი გარემოება იმის გეარისა და იმისის ცხორებისა; ასე გგონიათ, თქვენ გიცხორიათ თვით იმ დროებში. „კაღმასობა“ არის საჩვე წარსულის საუგუნისა. ჩვენ განგებ შევამოწმეთ ისა ისტორიის თქმულებათა და არათუ წინააღმდეგობა რაიმე კვპოკეთ: ამით ისტორიის მოთხრობანი ბევრით შეიმსებიან. ასეც უნდა იყოს: იოანე ბატონიშვილი არათუ იმ საუგუნის კაცია იყო, თითქმის თვითოეულს შემთხვევასა მონაწილე ყოფილა. რადგანაც უაღმატეულებად განათლებუა ჰქონია, გინამც სხვათა თანამედროეთა ისტორიკოსთა, ყოველივე საქმე უფრო დაწვლილებით და ნათლად ესმოდა. რადგანად არიან გამორკვეულები სწავლანი და მეცნიერებანი, ესეც უნდა ესთქვანთ, რაცკი საჭიროა, რომ სავანზედ ითქვას, უჭკველად იტყვის; თუნდა ის სავანი არ გესწავლოთ, ღრის-სამის წავითხვითა, სრულს წარმოადგენს და ცნობას მიიღებთ იმაზედა. და ეს ნაწილიც დიად მისახვედრია თვითოეულისათვის. იოანე იზოდიანკანი საჩველებს, ყოველსაჲ შემთხვევასა და ახლად გამოყვანილს კაცსა ისე დააუბნებს,

რომ რომელსამე საგანზედ დაუწყოს საუბარი. ჭიკაძის აზრის კითხვა-
მიგებით, გარკვევით აზრან ნახევენბნი.

აი რა აზრის „კალმასობა“. ჩვენ არ გვიჩვენებია ეკლას სა-
გნები, რომელნიც ამჟამი განმარტებულნი აზრან, ესე იგი, დიალექ-
ტიკა, მეტაფიზიკა; თვითთუღი მისხედება, რა აზრით აზრის და-
წერილი „კალმასობა“. აზრით ისაა, რომ სალხში განგრცელდნენ
ცნობა სანქტორეალს მდგომარეობაზედ მეტოვრამეტ საუგუნეში და
მსოფლიო მეტნიერებანი, რომელსაც დიად ვსაჭიროებთ. ესეია,
რომ იოანე ბატონიშვილის დროიდგან სწავლას წარმატება და ცელი-
ლება მიერა და ამისთვის საჭიროა, რომ „კალმასობის“ დაბეჭვდაში
შენიშვნები გაუგეთდეს. „კალმასობის“ ენა აზრის მსუბუქი და ცნო-
ველი, მიმზიდავი და ადვილად გასაგანი, როგორათაც კარგის სა-
ზოგადებისათვის, აგრეთვე დაბალის ხალხისათვის. ჩვენის აზრით,
ასეთის მშენიერის ენით ახლანდელს დროს აჩაგინა სწერს; ძველს
სიტყვიერებაშიაც მტირე რამ იშოგება „კალმასობის“ ენით დაწე-
რილი. თვით ტონი აქვს დიად სასიამოვნო. ჩვეულებრივი საუბარი,
რომელიც სწავლას არ შეეხება, სავსეა ნამდვილის ქართულის ხე-
მრობითა და რხუნჯობითა. ზურაბ დამბაჩაშვილი, რომელიც იოანე
ხელაშვილთან მოგზაურობს, ყოველთვის მასხარაობს ისე მარო-
ლიანად, რომ არ შეგვიძლიანთ სიცილი დაიჭიროთ, რომელსაც იმ
დაიწყებს ლაზარაგას: მასხარაობს თავის თავზედ, მასხარაობს იშო-
დაიკვანზედა, მასხარაობს სხვათაზედა. სხვანიც მრავალნი ჰიწინი
„კალმასობაში“ არ დაუვარდებიან ზურაბსა. იმათ შორის უჩვენებთ
ნორიას მცხოვრებასა ოთარეკასა, იწაკლი მეთვის მასხარას, რომ-
ელიც იოანე ბერი შეჭხედება, შემდეგ დაბრუნებისა კასეთით:
ოთარეკა უნბობს თავისს, ის ჰიწინი ჰკითხავს, იოანე მიუგებს,
უსსინს, განუმარტებს. ყოველთვის ერთსა და იმავე საგანზედ ერთს
ადგელს არ ასრულებს, რაც სათქმელი აქვს: ხან და ხან უბრუნ-
დება; ერთთან დაიწყებს, მეორესთან დაბოლოებს. ამას იმისთვის
იქმს, რომ არ დაღაღას მკითხავი და მკითხველის ყურადღება.

როგორათაც ვსთქვით, იოანე ბატონი-შვილი არის ძალადის ნიჭით შემკული. ჭკობითუფლებით რა „კაღმასობას“ თქვენ არ შეიძლება არ მოხვიდეთ განცვიფრებაში ავტორის ტეშმარტების მსჯელობითა, სწავლა მეცნიერების სივრცითა, ზოეტურისა და კომიკურის აღბეჭდილებითა, დაწვლადებითის ცოდნითა საქართველოს ჩვეულებათა, ზიროთა და ისტორიათა. სხვათა საქართველოს მეფლათა და ახალთა მწერლობათა შორის ისე განსხვავდება „კაღმასობის“ ავტორი, როგორათაც განსხვავდება მზე ზღანეთთა და ვარსკვლავთა შორის. იოანე არის ჩვენი ჭამერი, ჩვენი დანტე, ჩვენი შექსპირი... მაგრამ, ჭსმენია ვისმე სიტყვა „კაღმასობა“? ამას დაწმუნებით ვიტყვით, რომ ოთხს ვაცს არ წავეითხოს ეს წიგნი. თვით ჩვენ, ამ სტატის ავტორმა, მოლოდ ახლა ზირველად ვნახეთ და წავიკითხეთ. ერთის ეგზემპლარის მეტიც არსად არის. „კაღმასობა“ განიყოფება, როგორათაც მოხსენებულა რა ნაწილად. ზირველი, რომელიც არის საგნად ამ სტატისა და ის მოკუბოებისა განსვენებულს დაკით დადიანსა და შემდეგ იმისა ეშოგნა თ. ალექსანდრე წერეთელსა. მეორე ნაწილი არ წავგივითხავს, თუმიც ვიცით რა საგანიც აქვს: ის შეიცავს იმავე აზოდიკანის მოგზაურობასა იმერთის მხარეშია და ეტვი არ არის, ისიც ისე მშვენივრად უნდა იყოს დაწერილი. მეორე ნაწილი აქვს ზეტერბურგში მცხოვრებს იოანე ბატონი-შვილის შვილის-შვილსა. ამასაც ვიტყვით, რომ ამ გვარს წიგნს, (რომ იმაში სწავლა და ქვეყნის ზიროთა და ისტორიანებება იყოს ამ გვარად) ვერც ერთს ენახედ ვერც ჭნახავთ, როგორათაც არც ერთს ხაღხს არა აქვს თვითქმის, თვით ბროსესეს შემწმობითა, ჩვენის ვახუშტის გეოგრაფიისთანა გეოგრაფია. „კაღმასობას“ რომ საგნათ ჭქონდეს სხვა ევროპის სახელმწიფო და იყოს დაწერილი ძრანტურულს ანუ ნემენტურს ენახედ, ამში ჩვენ ეტვი არა გვაქვს, რამდენჯერმე გამოცემოდა და იმ ქვეყანაში, რომელსაც ევთონებოდა, თვითოეულს ექნებოდა ხელში. „კაღმასობას“ უნდა მივსტეთ ზირველი ადგილი ქართულს სიტყვიერებაში. „კა“

ლმასობა“ ყოველს ამერ-იმერეთ ხალხში უნდა იზოგებოდეს. „კალმასობით“ უნდა ჩვენთა ყრმა-ჭაბუკთ მიიღონ ქართულის ენის სწავლა სსსწავლებლებში. „კალმასობა,, არის უმჯობესი ხელ-მძღვანელობა, უმჯობესი ქრისტიანობა...

მართლაც და დრო არის ვიფიქროთ ჩვენის ენისათვის. უჩვენოთ ჩვენ რანი ვართ. ენა არის ადამიანის უპირველესი და უპოთილშობილესი ნაწილი. იმაში გამომისატების ჩვენი ხასიათი, ჩვენი წარსული სვე, ჩვენი ღირსებაანი და ნაკლულებანი; იმით ვართ დაკავშირებული ერთი ერთმანეთზედა; უიმისოდ არც მამულის სიყვარული შეიძლება და არც სსვანი მოქმედებაანი საზოგადო-სასარგებლოდ. აწინდელს დროში ყოველგან გრძნობენ სძაშობლო ენათ სწავლის საჭიროებას; ყოველგან შაუდგებთან დონისძიების მოპოებასა, რომ ენა განგრცხედეს და დამყარდეს. მივხედოთ ჩვენთა უძველესთა ძმთა და მესობელთა—სომეხთა. ვიცით, რა გვარნი ყურადღება და მზრუნველობა აქვსთ თავიანთ ენისათვის. მხლოდ ჩვენ ქართველნი ვართ გულ-გრძივად ამ საგანზედა. ჩვენი ენა უფრო და უფრო სუსტდება. თუ ამ მდგომარეობისაგან არ გამოვალთ, საკმაოდ ნახევარ-საუგუნე, რომ ის სრულებით დაემხოს. ვისლა შაუდლიან ჩვენში სთქვას, ენა ვიცო. განა ის ცოდნა ცოდნაა, რომ თვითოეული კვლარ ფიქრობს თავისის ენის კანონებთაებრ და თუ ჯერ რუსულად არ მოაზრას, არ შეუძლიან დაწეროს რამე პირ და პირ ქართულად. ჩვენ მწერალთ სიტყვათ-ქცევანი და ფრასებთ-წყობილებანი არიან რუსულნი. ამ ყმადა რომ ერთი მცოდნეთაგანი ჩვენი წინაპარი საფლავით ადგეს და გადააგლოს თავლი „ცისკარსა“ რას იფიქრებდა? გვიცნობდათ ჩვენ ქართველებს?...

არც შეიძლება, რომ ასე არ იყოს. ქართული ძველი სიტყვიერება დაკვიწყებაში გადაქვს; ყმაწვილვაცობა თითქმის თავილობს იმის კითხვას. ძველი წიგნების კითხვა რა სსსარგებლო არისო, მაშინ როდესაც აწინდელი ენა დამყარებულია ძველზედა, როგორათაც საფუძველზედა. ენის სხლის ამენება შეუძლებელია, თუ ჯერ სა-

ფუძველი არ დაიდო, ეს იგი, თუ ჯერ ძველი სიტყვიერება არ მიითვისა. მიზეზიც ეს არის, რომ ძველი წიგნები, რომელზედაც უშრომიათ ჩვენ წინაპართა, გაბნეულია სხვა და სხვა ამერ-იმერთა სასკლებში, სადაც წანდუგებში და ორმოკებში ღვება. ამას სიღრუგით არ ვაზნობთ. ჩვენ თვითან ვიცნობთ რამდენთამე პირთა, რომელთა მამათაც მოღვაწეობა დაუდგიათ ძველ წერილთ შეკრებაზედა და იმათნი შეიღნი არა თუ თვითან არა კითხულობენ, არცა რაჟივს ასარგებლებს, და ამისთვის ანუ მტკერში და ნაგავში უყრიათ, როგორათაც სვანებს თავიანთი ხატები შებოლილს კოშკებში, ანუ მიწაში აქვთ დაფლული. მრავალნი თარგმნილნი სხვა და სხვა ენით და თვით ქართულთაგან ნაშრომნი წერილნი ყოფილან ამერ-იმერეთში. კეთილგონიერად დაწესებულს ქვეყანაში ამ გვარს წიგნებით თვით ქვეყანა ეკუთვნიან და იკრიფებიან ბიბლიოთეკებში, სადაც თვითოეულის სასარგებლოდ არიან. ჩვენ ქართველთ ეს წესი არ გვესმის, ჩვენში ძველ წიგნებთა მესხედი ნაწილი აღარსად არის. სხვა სულ გატანილია და დაბნეული. ვის არ გაუგონია, როგორი ბიბლიოთეკა ჰქონდა დავით დადიანსა შედგენილი ზუგდიდში. რა იქნა?... რაც აქ მოკისსენეთ, რას გვიმტკიცებს, თუ არ ჩვენს გულგრილობას ენისადმი. აი სხვა ფაქტიც: საქართველოს-იმერეთის სასწავლებლებში ასწავლიან ქართულს ენას: ეს მართალია, მაგრამ როგორ ასწავლიან? ჯერ ერთი ესა, რომ თვით მასწავლებელთ ისე იციან, როგორათაც მოსწავლეთ, ამასეუდ უნდა დაწმუნებულნი ვიყენეთ; გარდა ამისა სასკლმძღვანელოთ არის მიღებული გრამმატიკა, დაწერილი რუსულ ენაზედ რუსთ მოსწავლეთათვის. ქართველთ ყმაწვილთაგან ქართულის სწავლა რუსულის გრამმატიკით,—ამასეუდ რას ბძანებთ?!... ან ფაქრობს ვინმე ამასეუდა? მიაქცევს ამას საზოგადოება ყურადღებას? ჩვენნი თავად-აზნაურნი სამს წელიწადში ერთხელ იკრიფებიან ტფილისში და ქუთაისში, კენჭის ყრისათვის—თვითოეულმა იცის. პრეტენზიები მრავალი გვესმის გვარობისაზედა, იმათ მომდინარეობაზედა, თვით ქრისტეს დროიდგან, დიდ-კაცობაზედა, ჩვენს კართო

საფუძველი მამულისა, ჩვენ ამა-და-ამ გვარის პირნი პირველნი უნდა ვიყვნეთ, ამა-და-ამ დაბალმა თავადმა და აზნაურმა რაგორ უნდა ხმა ამოიღოს საცა ჩვენს ვართო, უნივერსიტეტის სწავლა რა ფუნქციონირებს... ამ გვარის პრეტენზიებით იწყობა და თავდება კენჭის-ყრას. ნამდვილი მოკალაობა სადღას! არ განვავრცელებთ სიტუაციას: ჩვენ მხოლოდ ამას ვიტყვი, რომ ყურადღება ენის სწავლასზედ შეკვლევებში პირველი მოკალაობა უნდა იყოს თავად-აზნაურთა და მათ შეყრდილობათათვის კენჭის ყრასში... და ან რას ვერ შეიძლებს საზოგადო სმს და მოთხოვნილება...

ასე გულ-გრილად რომ არ ვიყვნეთ ჩვენს ენასზედ, ჩვენი ძველის წიგნებით აქამდე რა საკვირველია ერთი თუ ორი ბიბლიოტეკა დაეფუძნებოდეს ქუთაისში და ტფილისში, და ყოველივე, რაც ვისმე ამ გვარი რამე დაშთენია მამა უნათაგან, იმ ბიბლიოტეკაში წარმოიგზავნებოდა. ღონის-ძიებასაც მოვიხმარებდით, რომ შესანიშნავი იმ წიგნებთაგანი დაბეჭდილიყო. „კალმისობა“ რამდენჯერმე გამოიცემოდა — და განვრცელებული იქნებოდა, რაც არის „კალმისობა“ უეტეკლად უნდა დაიბეჭდოს. ამ განზრახვით ქუთაისში შესდგა მსურველთაგან ქართული ტრუზუა და ვ-ს მარტს წარმოდგენილ იქმნა „გაყრა“ თ. ერისთავისა; ნაადგომევესაც აპირებენ ორს-სამს წარმოდგენასა, ფულის შესამსუბლად, თუ ეს განზრახვა არ აღსრულდება, „კალმისობის“ დასაბეჭდავად უნდა შესდგეს ხელის-მოწერა მაინც „ცისკრის“ რედაქციაში და პირველის განყოფილთა დაიბეჭდოს მეორე და შემდეგ მეორის ნაწილისა საბა ორბელიანის ლექსიკონი.

ღიმ. ბაქრაძე.

894.63.09

3 325